SINT LUCAS TIJDSCHRIFT

1969 Nr 4

INHOUD :

Editoriaal

Mgr. Prof. Dr. V. L. HEYLEN is zo bereidwillig geweest het hoofdartikel te bezorgen : « Basiselementen van de katholieke ethiek over leven en lichaam ». Dit onderwerp behandelde hij op het eerste Wereldcongres voor Medisch Recht, gehouden te Gent 23.8.67.

Als katholiek geneesheer voel ik mij gebonden door de Belgische Wetgeving. Daar de Belgische Wetgeving mede evolueert met de mensengemeenschap, en daar de letter van de wetgeving niet steeds in alle duidelijkheid de geest van de wet volgt, doe ik een dringend beroep op eventuele kritiek, mogelijke aanvullingen of overwegingen in verband met mijn artikel : « Struktuur en financering van het ziekenhuiswezen ». Deze lezing hield ik op datzelfde Wereldcongres voor Medisch Recht.

Meteen hoop ik de weg te openen voor artikels over recht, rechtspraak, economie, sociologie en fiscaliteit bij het uitoefenen van de geneeskunde hier te lande.

Gerard VANDENBERGHE.

Ieder auteur draagt de verantwoordelijkheid voor zijn bijdrage.

Aan de schrijvers van artikels worden 25 exemplaren voorbehouden.

basiselementen van de katholieke ethiek over leven en lichaam.

Prof. Dr. V. L. HEYLEN (Leuven).

In de moraal bezit het woord « recht » meerdere betekenissen. De ethiek kent het recht in **ruime** betekenis, als een feitelijke overeenstemming van de menselijke gedraging met het goede, beter gezegd, « de goede mens » of de **afstemming op het goede,** zodat hieruit het recht opgroeit als de redelijke aanspraak van de mens op het goede of verhouding tegenover « de goede ». In de openbare orde doet deze verhouding zich voor onder de vorm van een regel, een norm, een wet (objectief recht), vastgesteld hetzij door het **verstand** (natuurrecht), hetzij door het rechtmatig **gezag** (stellige recht), met daaruit volgend de bevoegdheid (subjectief recht) toegekend aan het rechtssubject. Alhoewel vele auteurs, bij het bepalen van het recht, uitgaan van dit algemeen rechtsgegeven, heeft de technische taal van de **theologische moraal** de betekenis van het recht enger, **juister** begrensd en omschreven.

Binnen het algemeen begrip « orde », wijst het recht op een bijzondere **ordevorm,** namelijk diegene **die het leven en hebben** van ieder persoon tegenover de anderen waarborgt. Het recht is, in de strenge morele betekenis van het woord, de individueelste expressie van het individueelste zijn. Het is gesitueerd te midden van andere interpersoonlijke relaties als deze van liefde, die de goedheidbetrekkingen in het algemeen regelt, en van sociabiliteit of solidariteit, die de onderlinge verbondenheid in efficiency verzekert. Binnen de liefde en de solidariteit bevestigt het recht de autonomie, de zelfdoelmatigheid en enigszins de zelfwettigheid van iedere persoon.

De morele kracht van het recht is enigszins gebonden aan de antropologische opvatting waarin ze ontstaat en groeit. De katholieke moraal opteert voor een antropologie en een rechtsgrond, die in grote trekken werden bekend gemaakt door de Schepper. Deze oorspronkelijke kennis van de mens en zijn zin kan verder uitgediept worden door de bijdrage van alle menswetenschappen. Inderdaad, de « geopenbaarde » kennis van de mens en zijn zin is tevens kapitaal en summier. **De Bijbel** onderstreept het **solidair karakter** van de persoon, maar wijst voortdurend op een **particuliere relatie** van de persoon tot God, op een inzet en een verantwoordelijkheid eigen aan ieder, op een goedheid en een boosheid van de enkeling, op een roeping en heiligheid gebonden aan persoonlijke wording, op een dialoog van rechtvaardigheid onder de mensen.

Hoezeer ook geroepen in gemeenschap en door banden van liefde en solidariteit verenigd, iedere persoon blijft toch een zelfstandig, autonoom « ik », waarvan de « seïteit » zich niet laat opslorpen door de anderen, de gemeenschappen die hem in hun schoot dragen. Deze zin-voor-zich van iedere persoon, vormt de objectieve grondslag van het recht in morele betekenis. Intersubjectief verbonden zijn en sociaal ingesteld zijn betekenen geenszins verloochening van het zichzelf-zijn en voor zichzelf zin hebben van iedere persoon. Deze opvatting kan wellicht traditioneel genoemd worden in de katholieke gemeenschap, alhoewel niet met deze draagverte dat, te allentijde en onmiddellijk, alle mogelijke consequenties uit deze doctrine getrokken konden worden.

Het besef van de persoonlijke autonomie van het recht ontwikkelt zich met de historische groei van het personalisme, en blijft in de praktijk gebonden aan de morele, sociale en economische mogelijkheden. Deze groei is niet constant, noch voltooid. Deze groeikracht blijft ook aan het werk binnen de Kerk.

De structuur van het morele recht vertrekt volgens de katholieke lering vanuit de objectiviteit van het menselijk subject, de persoon, een « **ego** » die is : **een bijzonder geroepene door god, een geestelijk zelfstandig wezen, onherleidbaar tot een andere en dus in zich onaanvechtbaar.**

Elke ethische rechtsrelatie ontstaat ten gevolge van een « wezenlijke » exclusiviteit van iedere persoon tegenover de anderen, individueel en collectief. Het oude « suum cuique tribuere » zal in de geest van de moralist niet vooreerst een sociologische of wettelijke regeling oproepen, maar een persoonlijke levenseis uitdrukken, eigen aan het mens-zijn-met-de-anderen-in-de-wereld. Aldus staat de persoon aan het begin en het einde, is alpha en omega van alle recht. **Het recht is een aards gegeven dat volledig zijn kracht en norm put uit de persoon als persoonlijk geroepene en als geestelijk-lichamelijke in de wereld.**

Daarom wordt het werkwoord « **hebben** » in de uitdrukking « recht hebben » gemakkelijk dubbelzinnig in de morele rechtsorde :

---

(1) P. SPORKEN formuleert het fundament van de eerbiediging van het menselijk leven als volgt : « De ethische eis tot eerbiediging van het leven van de medemens is primair gefundeerd in het behoren tot de gemeenschap der mensen, in het feit dat die andere mens « er een van ons is », die wij als dusdanig behoren te erkennen en te behandelen » (**Inleiding tot een medische ethiek**), Amboboeken, Utrecht, 1969, p. 56. Hiermede, menen we, is niet de diepste grond van het recht uitgedrukt, omdat medemenselijkheid slechts een diepere zin krijgt in een hogere antropologie.

het recht veronderstelt immer een « **zijn** », dat slechts verder tot een hebben kan uitgroeien. In strenge zin kan ik slechts iets hebben of bezitten dat ikzelf niet ben ; want wat ik heb, bezit een zekere uitwendigheid tegenover wat ik ben. Ik bezit « me » niet ; ik ben mezelf. Wat enigszins aan mij wordt toegevoegd, « heb » ik. Het onderscheid tussen het hebben als « **identiteit** » (een hoofd hebben) en het hebben als « **bezit** » (een hoed hebben) mag aan de rechtskundige nooit ontsnappen. Het eerste is een oorspronkelijk, het tweede slechts een afgeleid recht.

Het streng persoonlijk karakter van het recht (dat wijst naar « zijn » vooraleer « hebben » te betekenen), is **van biezonder belang in de medische en psychologische wetenschappen,** die intiem omgaan met de persoonlijkheid. **De ethiek maakt derhalve een duidelijk onderscheid tussen de rechten die het « zijn » en deze die het « hebben » van de persoon waarborgen.**

De « **zijnsrechten** » vertonen kenmerken waardoor ze de hoogte ingaan, en zich vleugelbreed verheffen boven de rechten van het eenvoudige hebben. De eerste vormen het « ik » ; de andere zijn « niet - ik ». De eerste horen oorspronkelijk toe en zijn persoonlijk bestemd ; zij constitueren het « ego » en zijn onmiddellijk, vóór en boven om 't even welke beslissing of beschikking, eigen aan het « ik ». Innig verbonden aan het wezen van de persoon blijven ze onvervreembaar zonder de rechtmatige toestemming van de persoon zelf. De **rechten op de bezitsgoederen** zijn daarentegen van een andere aard : ze worden slechts toe-ge-eigend ; ze behouden steeds een algemeenheidszin en blijven uitwisselbaar in het raam van het algemeen welzijn. Vermogensrechten zijn slechts « analoge » rechten. Een wetgeving die rekening houdt met de ethische eisen in de gemeenschap, zal boven al het zijnsrecht van de persoon veil stellen, en de andere goederenverdeling regelen volgens het algemeen welzijn.

In onderhavige uiteenzetting komt het er op aan « zijnsrechten » van de persoon verder te ontleden van uit ethisch standpunt. Deze rechten kunnen beschouwd worden vanuit de **bevoegheid van de persoon** over zijn eigen leven en lichaam en vanuit **de verhouding van derden** tegenover deze rechten. **De gedragsregel van de persoon tegenover zijn eigen leven en lichaam** zou als volgt kunnen geformuleerd worden : **iedere persoon bezit inzake zijn persoonlijkheidsgoederen een beperkt recht van leiderschap.** Dit recht wordt beperkt door de reden, de zin zelf van het recht, namelijk het behoud en de ontplooiïng van de persoon. Leiderschap betekent niet eigenmachtige en gevolmachtigde beschikking, maar behelst een menswaardige leiding in de zelfwording. De mens kan dus niet eigenmachtig of met rechtstreekse bevoegheid over zijn leven, en nog minder over dit van

zijn medemens, beschikken. In het Romeinse recht gold de regel : « **Dominus membrorum suorum nemo videtur** » ; volgens de leer van de Bijbel is dergelijke stelling gefundeerd op de heerschappij van God over alles, en in het biezonder over het lichaam en leven van de mens. Naast de talrijke verhalen waaruit moet blijken dat God meester is van het leven, staat de goddelijke wil uitdrukkelijk beschreven in de decaloog : « Gij zult niet doden » (ex. 20, 13 ; Deut. 5, 17) Kristus heeft aan deze wet niets gewijzigd. De formulering van dit persoonlijke leiderschap kende in de loop der kristelijke tijden verschillende modaliteiten.

Om niet te ver terug te blikken in de geschiedenis, houden we ons aan de synthese van de laatste pauzen. **Pius XI** die te kampen had met depersonaliserende regimes en met overmoedige democratische tendenzen, drukte zijn stelling als volgt uit : « De enkelingen hebben omtrent de lichaamsdelen geen andere macht dan diegene die ze leidt naar hunne natuurlijke doeleinden; ze mogen ze niet vernietigen, noch verminken, noch ze door om 't even welk middel ongeschikt maken tot natuurlijke functies, behalve waar zulks het enige middel is voor het welzijn van het lichaam » (**Casti connubii.** 31 dec. 1930). Op 14 maar 1937 opponeerde hij aan de willekeur van het staatsgezag volgende stelling : « De mens als mens bezit vanuit God rechten die boven de aanmatiging van de gemeenschap staan ». De grote paus van het medische recht was echter Pius XII, die overvloedige richtlijnen verstrekte over het recht op het lichaam en het leven. Het leiderschap van de mens over lichaam en leven ligt bevat in volgende hoofdstelling : « De mens is niet de absolute meester over zijn lichaam ; hem is slechts het **gebruik** toegewezen (13 sept. 1952 ; 14 nov. 1944).

Dank zij dit gebruik, (soms ook, zonder belang terzake, **vruchtgebruik** genoemd,) kan de mens rechtstreeks en onmiddellijk over de ledematen en organen beschikken binnen de lijn van hun natuurlijke doelmatigheid, of om het geheel te beschermen (13 sept. 1952 ; 8 okt. 1953).

Uit deze relatieve bevoegheid van de persoon zelf wordt verder de onbevoegdheid **van elke derde** vastgesteld. Vermits het « ego » in zijn levens- en lichaamsbeleid van boven uit door de Schepper rechtstreeks, doch beperkt, gemachtigd is, bezit geen enkele derde, noch enkeling noch gemeenschap, enige **rechtstreekse** bevoegdheid omtrent het leven of het lichaam van een andere (12 nov. 1944 ; 13 sept. 1953 ; 1 okt. 1953 ; 11 spt. 1956). **Elke sociale beschikking** inzake leven of volksgezondheid, kan slechts de uitvaardiging van een solidariteitsplicht betekenen, zonder dat de overheid ooit enigszins aanspraak mag maken op een haar toekomende rechtstreekse bevoegdheid over het leven of het lichaam van haar onderdanen.

Een diepere bezinning over de zijnsrechten ging uit van het Concilie Vatikaan II (Constitutie over de Kerk in de wereld, nr 51). De fundamentele structuur van deze rechten bleef volkomen behouden ; maar er kwam een verfijning tot stand van de relaties **van de mens tot God.**

De concilietekst verklaart : « God, de Heer van het leven, heeft aan de mensen het edele **ministeriële ambt van het leven** toevertrouwd en de mens moet dit vervullen op een wijze die hem eer aandoet ». De verslagen over de conciliaire besprekingen tonen aan dat het Concilie zich bewust was van de vernieuwde uitdrukking. Waar eertijds de verhouding mens-God liefst benaderd werd door een woordenschat ontleend aan het zakenrecht, namelijk deze van **« usufructuarius-dominus »,** werd ze verklaard door de humane verhouding **« minister-dominus ».** De reden van deze wijziging ligt in een schakering van het mensbeeld en het godsbeeld : **de dialoog en de dialectiek tussen de mens en God zijn enigszins verruimd,** dank zij het erkennen van de goddelijke gave van het menselijke genie. Hierdoor is niets veranderd betreffende de volstrekte afhankelijkheid van de mens van zijn Schepper, noch inzake zijn recht over het leven ; alleen **zijn leiderschap en beleid** in het bevorderen van de levensmogelijkheden werden klaarder in het licht gesteld ; deze constructieve bedoeling blijkt uit het laatste voorontwerp van de concilietekst, dit slechts bondigheidshalve werd aangepast, en luidde als volgt : « God, de Heer van het leven vertrouwde de mens de opdracht en de taak toe het menselijk leven te bewaren en tevens het uitmuntende zending en de weelde van het leven te verfijnen en te verhogen » (sept. 1965).

Dit algemeen overzicht kunnen we thans besluiten. De katholieke lering maakt een duidelijk onderscheid tussen **persoonlijkheidsrechten** en **vermogensrechten,** die slechts dit gemeens hebben dat beiden optreden als morele waarborgen van de persoonlijkheid ; ze verschillen hierin dat de persoonlijkheidsrechten een onmiddellijke en onophefbare persoonsbinding uitdrukken, terwijl de zakenrechten toegeëigend zijn en een algemene beschikbaarheid behouden. De zijnsrechten mogen dus niet neergehaald naar het niveau van de zakelijke goederen ; evenmin mogen deze laatste opgetild op de hoogte van de zijnsrechten.

Bovendien stelt de katholieke lering de zijnsrechten buiten de willekeurige beschikking van de mens : het leven ligt totaal buiten elke rechtstreekse menselijke bevoegheid ; het beleid over de ledematen en functies moet door de persoon zelf gevoerd in een geest van dienende medewerking met God. Deze algemene doctrine wordt voorzichtig toegepast op de ingewikkelde gevallen van de geheimhouding, het medisch experiment, de lobectomie, de kunstmatige in-

seminatie, de biologische transplantatie, de reanimatie, de sterilisatie, de therapeutische abortus, de euthanasie en andere praktijken. Over de meeste gevallen heeft vooral Pius XII zijn opinie te kennen gegeven. Na een bondig overzicht van bepaalde stellingen ingenomen door Pius XII, verwijlen we even bij het actueel geval van de therapeutische abortus.

De katholieke lering staat stug op de eerbied voor de « morele » persoon, voor de persoon, inwendig levend door hogere vermogens. Dit blijkt vooreerst uit haar houding tegenover het **geheim.** Het geheim is niet een **zaak,** maar de morele geslotenheid van een **persoon.** De grondslag van de morele gedraging werd niet gelegd in de wijsheid van de weegschaal, die particuliere en sociale voor- en nadelen afweegt ; deze balansethiek is een tweederangsmoraal. De principiële moraal vertrekt vanuit de waardigheid en waardering voor de mens als wezenlijk goede, zelfstandig en solidair. Voor haar komt het moreel « ego », de eigen levenssfeer binnen en rond de mens, voor als een onschendbare « hortus conclusus ». Een blik hierin, uit behoefte toegelaten, maakt deze hof nooit tot een openbaar domein. Pius XII verklaarde uitdrukkelijk : « Er bestaan geheimen die absoluut te verzwijgen blijven » (13 april 1953). Een andere vorm van eerbied voor de persoon als moreel wezen uit zich in de houding tegenover bepaalde **ingrepen op de hersenen,** waardoor de menselijke zelfbeheersing of normale werking aanzienlijk en blijvend verminderd of afgetakeld wordt.

Tussen de meest omstreden vragen verschijnen de **sterilisatie** en de **artificiële inseminatie.** De sterilisatie als therapeutische ingreep werd toegelaten binnen de grenzen van het vermelde totaliteitsbeginsel. Het probleem van hare geoorloofdheid trad echter biezonder in de actualiteit, door de mogelijkheid van heelkundige, maar vooral fysiologische contraceptieve sterilisatie. Een discussie is nog aan de gang, althans binnen de moralisten, omtrent de morele waarde van dergelijke tussenkomsten, verwezenlijkt buiten het therapeutisch totaliteitsbeginsel. Zelfs de definitie leidt tot meningsverschillen, gezien sommige auteurs alleen de irreversibele sterilisatie als een werkelijke sterilisatie willen beschouwen. Ingevolge morele omstandigheden en ingeburgerde zienswijzen hebben de pauzen zich meermaals ongunstig uitgelaten over alle vormen van « rechtstreekse » sterilisatie. Niet minder delikaat is het vraagstuk van de **artificiële bevruchting** bij de mens. De Bevruchting **in vitro** (19 mei 1956) en de heterologe vorm (29 sept. 1949) werden met klem afgewezen. De homologe vorm, als hulp in een echtelijke daad werd aanvaard (28 sept. 1949) ; maar wordt, buiten het echtelijk verkeer, als onechtelijk bestempeld (29 sept. 1949 ; 29 oct. 1951 ; 19 mei 1956). Niettemin betwijfelen sommige moralisten de grond van deze laatste bewering (D. Quartier, in **Coll. Brug. et Gand.** XII, 1966, pp. 528-542).

Twee andere problemen, die in tegenovergestelde richting schijnen te bewegen, zijn de **reanimatie** en de **euthanasie.** Omtrente het eerste geval sprak Pius XII een rede uit tot een groep geneesheren op 24 november 1957. De reanimatietechniek lijkt over 't algemeen aanvaardbaar en de plicht tot het aanwenden en het recht om af te breken worden afhankelijk gesteld van de algemene menselijke voorwaarden waarin de techniek toepasselijk is. De **euthanasie** is een rechtstreekse moordaanslag, vermits niemand de volstrekte meester is van het onschuldige leven. Sommigen stellen echter de vraag of de goddelijke voorzienigheid, zoals bij doodstraf en onrechtstreeks doden, zijn opperste recht niet heeft medegedeeld om hopeloze en hulpeloze stervenden te helpen sterven. Het mensdom bleef goddank, gespaard van de tragische ervaring van de millioenendood na een atoomaanval. Wij beleven echter een tijd waarin duizende onschuldige wezens door **abortus** worden omgebracht. Dit geval verdient een diepere bezinning.

Het katholieke denken is gebonden aan een mensbeeld en een godsbeeld, die de mens niet toelaten eigenmachtig over het menselijke leven te beschikken : **ieder mens is door de godheid op zulke hoogte geroepen dat de mens-god relatie hem ontzegt af te dalen tot de vernietiging.**

Juist om deze reden worstelt elke hogere antropologie met de aanvaarde praktijken als rechtmatige zelfverdediging, oorlog, doodstaf en onrechtstreeks doden. Dit laatste betreft de gevallen waarin de dood noch als wens, noch als middel, noch als doel nagestreefd wordt in daad die de dood nochtans veroorzaakt.

In het licht van deze lering is de opzettelijke abortus mensonterend en godverwaand, telkens hij eigenmachtig door de mens verricht wordt. Aan dergelijke bekeuring ontsnapt slechts de onrechtreekse abortus die noch wens, noch middel, noch doel is. Om « onrechtstreeks » te kunnen zijn, zal de abortus om ernstige therapeutische indicaties moeten geschieden, en zo verwezenlijkt worden dat hij geen eigenmachtige levensbeschikking betekent.

Soms rijst de vraag of in noodtoestand, een keuze tussen moeder en kind geoorloofd is. **Per se** is dergelijke keuze onmogelijk, bij gebrek aan bevoegdheid ; tenzij zoals enkele auteurs durven onderstellen, zoals in de doodstraf, ook in een **niet vrijwillig levensconflict,** een goddelijke machtiging, als onrechtstreekse bevoegdheid ingeroepen kan worden. De Moraal is waarschijnlijk niet aan het einde gekomen van haar onderzoek, juist omdat het menselijk leven iets ontzettend groots is. In het behandelen van dit probleem kunnen wij ons moeilijk onttrekken aan de vraag naar het moment van de menselijke animatie. Om 't even welke overtuiging ervaart wellicht een

zekere weerzin en onzekerheid in het uitwerken van een onderscheid, tot nog toe en formeel menselijke en het **nog-niet-menselijke** moment van ons ontstaan. **Het lijkt steeds bedenkelijk, zoniet roekeloos de praesumptie van het mens-zijn van alle wezens die het kunnen zijn, prijs te geven ;** De consultoren bij de Raad van State in Frankrijk, verslaggevers bij het **Haut Comité consultatif de la population et de la famille,** handelend over **La régulation des naissances** (Paris, 1967), ingelicht over het hoog aantal vruchtafdrijvingen met hun noodlottige gevolgen en over de buitenlandse wetgevingen, beschouwen deze feiten en zogenaamde oplossingen als pragmatisch en vreemd aan de moraal en zelfs aan het recht, immers : « Aucune donnée scientifique ne permet de faire une différence aussi tranchée entre la vie intrautérine et la période postérieure à la naissance... L'avortement a été considéré comme homicide, et rien ne permet, de nos jours de le considérer autrement » (P. 60).

Hoe onbetwistbaar deze regels ook vaststaan, toch kan de vraag rijzen of de wetgever, in de strijd tegen de abortus, geen begrip moet opbrengen voor feitelijke toestanden. Het ligt namelijk zo dat een onbeteugelbare plaag van geheime vruchtafdrijving, zonder medisch toezicht, zware vraagstukken van hygiëne en verzorging doet rijzen. Maar zo eenvoudig is het antwoord niet.

Een paar vragen kunnen ons dichter tot een regel brengen. Kan een gelovige uit eerbied voor de gewetensvrijheid van andersdenkenden, een wet goedkeuren die verder reikt dan de onrechtstreekse abortus? Kan een gelovige instemmen met een liberalisatie in de bestraffing van de gewetensvrijheid nauw aan het hart. De vraag rijst echter of inzake vruchtafdrijving, een gewetensvrijheid werkelijk, moreel en juridisch kan ontstaan. De persoon als rechtssubject staat boven de vrijheid ; hij is een voorwaarde vóór elke menswaardige vrijheid. Dit is waar voor materialist en gelovige.

Immers, waar het rechtssubject rechtstreeks mag aangetast worden, storten de rechtsorde en de democratische gelijkheid van de rechtssubjecten in mekaar. Elk empirisme terzake is depersonalizerend. Een persoon, die met of zonder geweten, deze beginselen voorbijziet, maakt van zijn geweten en gedrag een gedrocht. Het lijkt ons dan ook volkomen onmogelijk, in om 't even welke wereldbeschouwing, die de mens als een mens, als een waar rechtssubject beschouwt, een ethische of juridische regel te kunnen funderen van vrijheid tot rechtstreekse moord op onschuldigen. Gewetensvrijheid betekent geen slogan, die alle onmenselijkheid kan doorlaten. Daarom moet in een onderzoek als dit, de grenzen van het geweten, de elementaire waarden van een geweten, voorop gesteld worden.

Het is de moralisten en de rechtkundigen echter voldoende bekend welk delikaat werk het is de grenzen van een vrijheid af te bakenen. Van zuiver humaan standpunt gezien, zijn echter de meeste (katholieke) moralisten ervan overtuigd dat er geen afdoende redenen, door om 't even welk geweten, kunnen ingeroepen worden, om de keuze te doen tussen het mens-zijn van de enen tegen het niet-mens-zijn van de anderen. Derhalve verwerpen zij de morele, en dus ook de **wettelijke** mogelijkheid om een brede abortuswet uit te vaardigen. Een dubbel bezwaar kan tegen het strak doortrekken van deze waarheid, ingebracht : vooreerst het bestaan van levensconflicten ; verder de onzekerheid omtrent het moment waarop het rechtssubject tot stand komt.

Blijft het « crimen » in een hopeloos, onvrijwillig conflict tussen het leven van moeder of van kind, minstens één van beiden te redden van de dood ? Wij hebben reeds hoger op dit morele probleem gewezen.

Bij het voortduren van dit probleem, is een voorzichtige en beperkte gewetensvrijheid, van het goed gevormde geweten, niet ondenkbaar. Als de ethiek hier een zoeken doorlaat, kan de wet op haar beurt nagaan of dergelijke reddingsoperaties moorden blijven. Elke vrijheid zal hier echter nauwkeurig moeten gevolgd worden.

De vraag naar het ontstaan van het rechtssubject, hoe interessant ook, lijkt ons thans van minder belang, op ethisch en juridisch vlak. Zowel de stelling van het initiaal als van het progressief ontstaan vinden redelijke aanhangers in alle levensbeschouwelijke opinies. Bij deze stand van zaken, mag niemand het beginsel toepassen : « in twijfel, vrijheid », omdat ernstig gesproken, praktisch niemand zich zeker mag noemen, en omdat de eerbied voor een, zelfs hypothetisch rechtssubject van hogere waarde is dan de vrijheid. Een jager schiet niet in dergelijke twijfel tussen mens of niet-mens ! Alleen de hypothese van een progressieve homificatie kan een bepaald geweten enigszins anders sussen in conflicttoestanden, zoals hierboven vermeld.

De vraag naar de bestraffing van overtredingen, ligt enigszins anders. Geringere bezwaren rijzen tegen de versoepeling van het strafrecht, indien het steeds zijn sociale functie voldoende vervult. Inderdaad, talrijke factoren kunnen de efficiency van een strafmaatregel beïnvloeden. De verzachting van een sanctie, onder bepaalde voorwaarden, vermindert niet noodzakelijkerwijze de doelmatigheid van de wet. Het zal dan ook de taak van de civilist of penalist zijn, eerder dan van de moralist, de wetgever te helpen in het bepalen van de konkrete verhouding tussen wet en straf. Bij wijze van besluit, kunnen we ons afvragen of dan « iedere vorm » van gelegalizeerde of

wettelijk geordende abortus vanuit ethisch standpunt, volstrekt moet afgewezen worden. Duidelijkheidshalve stellen we voorop dat « legalizeren » geenszins kan betekenen goedkeuren, toelaten, aanbevelen of opleggen, vermits dergelijk optreden **ethisch** gesproken, rechtsongeldig zou zijn. Legalizeren zou hoogstens kunnen beduiden dat, binnen de grenzen van een burgerlijke veiligheid, voorwaarden worden geschapen voor het herleiden van de schadelijkheid van een noodlottige feitelijkheid. Immers, de betreurenswaardige feitelijkheid van de **abortus criminalis,** waartegen de wet gedeeltelijk onmachtig blijkt te zijn, kan moeilijk in twijfel getrokken worden. Is het de wetgever in uiterste gevallen niet toegelaten, om een groter onheil te voorkomen, een kwaal of wangedrag enigszins te kanalizeren. Het probleem vertoont gelijkenis met dit van het humanizeren van ontucht en waagspel, al raken deze laatste niet de diepste menselijke bodem. Verstandigheid is vereist, omdat de wet de geesten sociologisch beïnvloedt en gemakkelijk dubbelzinning wordt.

Niet alle wetgevers tonen zich even enthousiast over de verbreding van de regeling inzake abortus. Criminologen en pedagogen kunnen nuttig advies uitbrengen over de weerslag van verruimde wetgevingen op de morele overtuiging en gedraging van de burgers.

Allen die het ernstig menen met het mens zijn, welke ook hun antropologische overtuiging weze, kunnen verstandig overleg plegen over deze beklemmende vraag.

Allen, uit overtuiging of uit voorzichtigheid, zien in het leven van de onschuldige persoon, de grondslag en waarborg van een stabiele en menswaardige rechtsorde.

struktuur en financiering van het ziekenhuiswezen.

Dr. Gerard VANDENBERGHE.

Ik ben geen jurist, maar een dokter in de genees- heel- en verloskunde, gediplomeerd in 1945, die assistent werd bij Prof. Dauwe, titularis voor de polikliniek voor inwendige geneeskunde aan de universiteit in deze stad Gent. Na de opleiding werd ik geconfronteerd met de privé-praktijk. Op aanvraag van een politiek mandataris ontwierp ik in 1955 een reglement van inwendige orde voor een gemeentelijk ziekenhuis, eigendom van de commissie van openbare onderstand.

Wat is Recht ?

Recht beschouw ik als de coördinatiefactor voor de gedragingen van een mensen-gemeenschap. Men zou het Recht ook kunnen vergelijken met een wegennet voorzien van veiligheidstekenen en wegpalen waaraan met zich kan pijn doen bij onoplettendheid.

Medisch recht.

Medisch Recht is een onderdeel van het Recht daar het zich beperkt tot de gedragingen van de levende mensen in verband met hun gezondheid, leven en dood.

Het Recht, en derhalve ook het medisch recht, dient steeds te worden aangepast aan de evoluerende maatschappij.

Doch, het «colloque singulier» tussen patiënt en geneesheer ontsnapt niet aan deze evolutie. Het ontgaat wel niemand dat het ziekenhuiswezen het « colloque singulier » beînvloedt en heel wat problemen heeft doen ontstaan die door het Medisch Recht moeten opgevangen worden en gecoördineerd teneinde terzake geen anarchistische toestanden te scheppen.

Waaraan beantwoordt het ziekenhuis ?

Een ziekenhuis, als huis voor zieken, heeft een minimum gestructureerde elementen die verstrekt worden door het uiterlijk voorkomen en door de functie.

Zo wordt bij ons in België door de wet bepaald dat zelfs de politieke en filosofische overtuiging van de zieke moeten gerespecteerd worden in de openbare ziekenhuizen, eigendom van commissies van openbare onderstand.

In verband met de verhouding patiënt-geneesheer-ziekenhuis dienen we verschillende axiomata voor ogen te houden :

— Allereerst is de geneesheer de meest bevoegde technicus om de zieke bij te staan. Daarom worden hem bepaalde wettelijke regelen opgelegd : hij moet zijn diploma laten viseren door de provinciale geneeskundige commissie en zich laten inschrijven bij de Orde der Geneesheren.

— In volle vrijheid en onafhankelijkheid moet hij zijn daden stellen.

— De geneesheer die in het ziekenhuis zijn beroep uitoefent wordt daardoor niet ontslagen van de verplichting om zijn daden in volle vrijheid en onafhankelijkheid te stellen.

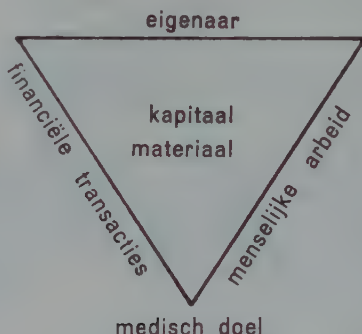
— Wat meer is : het medisch recht inzake vrijheid en onafhankelijkheid van de geneesheer stelt het probleem van zijn medeverantwoordelijkheid in het ziekenhuis voor de algemene hygiëne, voor de ontoereikendheid of gebrekkigheid van het instrumentarium dat hem ter beschikking wordt gesteld. De geneesheer draagt medeverantwoordelijkheid voor de daden van zijn hulpkrachten (verpleegsters, verzorgsters, techniekers en arbeiders). We mogen zijn medeverantwoordelijkheid voor de daden van het administratief personeel, alsook voor deze van het bestuur en van de eigenaar niet vergeten o.a. wegens het medisch beroepsgeheim.

— We mogen ook niet vergeten dat het ziekenhuis geen exploitatiebedrijf is van de ziekte, maar een accomodatiebedrijf ten dienste van de geneesheer ter gezondmaking van de zieke.

Wanneer we de essentiële elementen uit deze axiomata lichten dan komen we tot volgende omschrijving van het ziekenhuis :

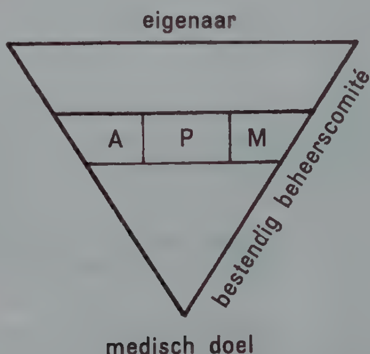
« Het ziekenhuis is de structurering van **kapitaal** (materiaal en « financiële middelen) en van **menselijke arbeid** teneinde onder **me-** « **dische verantwoordelijkheid** geneeskundige zorgen te verstrekken « aan de zieke medemens ».

Het ziekenhuis als instrument ter beschikking van de geneesheer in het belang van de zieke kunnen we schematisch voorstellen door een driehoek.

Om in het ziekenhuis de strukturering en de goede functionering van de menselijke arbeid en van de financiële transacties te verzekeren, ontwierpen we, twaalf jaar geleden, : « het bestendig beheerscomité » - een dagelijks bestuur - door de eigenaar belast met een uitvoerende en adviserende bevoegdheid.

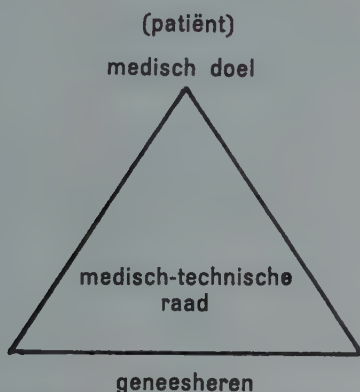
Voor dit bestendig beheerscomité voorzagen wij drie personen : een administratieve directeur, een directrice voor het verplegend en huishoudelijk personeel, en een geneesheer-directeur. Dit bestendig beheerscomité kunnen we in het midden van de driehoek plaatsen. Zo krijgen we een volledige schematische voorstelling van een gestructureerd ziekenhuis als instrument ter beschikking van de geneesheer.

Meteen komen we tot de verhouding ziekenhuis-geneesheer.

Daar het ziekenhuis meerdere geneesheren ter beschikking staat, dient de eigenaar van het ziekenhuis ervoor te zorgen dat er onder de geneesheren een goede verstandhouding bestaat. Het is dus noodzakelijk dat de geneesheren zich groeperen en één of meerdere onder hen belasten een nauw kontakt te onderhouden met het bestendig beheerscomité. Zo krijgen we het begrip : « geneesheer-syndicus » en « medisch-technische raad ».

De geneesheren werkzaam in het ziekenhuis kunnen we ook door een driehoek voorstellen. De geneesheer-syndicus en/of het medisch-technische comité vormt het spiegelbeeld van het bestendig beheerscomité.

De beide driehoeken zouden elkaar slechts raken langs hun gemeenschappelijk medisch doel : « de zieke » wanneer de verantwoordelijkheid van de geneesheren voor de menselijke arbeid en de financiële transacties volledig zouden kunnen gescheiden worden van de verantwoordelijkheid van de eigenaar.

Deze theoretische verhouding is uit de aard van de zaak praktisch onbestaande.

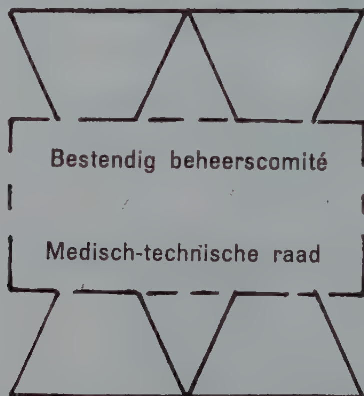
Daar de geneesheren in meer of mindere mate medeverantwoordelijk zijn voor de menselijke arbeid van het personeel, dringen de driehoeken in elkaar.

Zo de geneesheer, in bepaalde gevallen, de wettelijk verantwoordelijke werkgever is voor personeelsleden, dan is de verantwoordelijkheid van het ziekenhuis en van de geneesheer nog minder uit elkaar te houden.

Het in elkaar lopen van de twee driehoeken geschiedt ook bij het gebruik van instrumentarium dat eigendom is van het ziekenhuis omdat hieraan financiële consequenties verbonden zijn. Financiële medeverantwoordelijkheid wordt beklemtoond van zodra geneesheren eigenaar zijn van het instrumentarium.

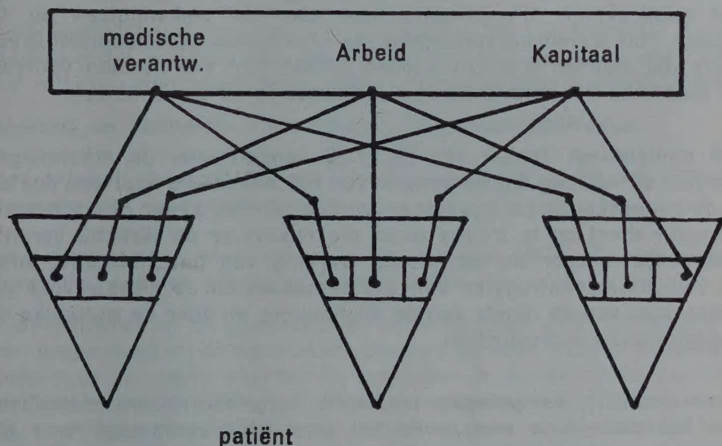
Na gewezen te hebben op de gedeelde verantwoordelijkheid voor personeel en instrumentarium blijft het probleem over van de **medische verantwoordelijkheid** voor het ziekenhuis als strukturering van materiaal, financiële middelen en menselijke arbeid. Wanneer de ziekenhuiseigenaar geen geneesheer is of geen geneesheer-directeur heeft aangesteld om de medische verantwoordelijkheid bij de strukturering van het ziekenhuis te dragen, dan komt de facto deze medische verantwoordelijkheid uiteindelijk terecht op de schouders van de geneesheren die in het ziekenhuis werken.

Dit in elkaar dringen van de wettelijke verantwoordelijkheid voor het geïnvesteerd kapitaal en voor de menselijke arbeid kan vrij spoedig zo ver gaan dat het bestendig beheerscomité en de medisch-technische raad een eenheid vormen zodat beide driehoeken elkaar overlappen.

Ziekenhuiswezen.

Voor welke opgave het medisch recht, als coördinatiefactor, komt te staan, wensen we te belichten nadat we het **ziekenhuiswezen** hebben behandeld. Onder ziekenhuiswezen verstaan we de strukturering van de verschillende ziekenhuizen in dienst van de gemeenschap.

Hoezeer ook de ziekenhuizen van elkaar kunnen verschillen, steeds gaat het om een strukturering van kapitaal (material en financiële middelen) en menselijke arbeid onder medische verantwoordelijkheid in het belang van de zieke. Om dit doel te bereiken werden in het verleden en worden heden nog wetten gemaakt waardoor het medisch recht coördinerend optreedt in het belang van de zieke en de gemeenschap.

Schematiserend kunnen we het ziekenhuiswezen zodanig voorstellen dat het medisch recht op drie terreinen tot uiting komt : allereerst inzake uitoefening van de geneeskunde, vervolgens inzake de personeelsproblemen en tenslotte inzake de kapitaalinvesteringen en de financiële transacties.

Medische verantwoordelijkheid in het ziekenhuiswezen.

De wet op het uitoefenen van de geneeskunde voorzag reeds in 1818 de oprichting van de provinciale geneeskundige commissies met als taak: het toezicht over de hygiëne, de volksgezondheid, het beoefenen van de verschillende takken der geneeskunde, de hospitalen en ziekenhuizen. Het bijhouden van de statistische gegevens werd ook aan

de provinciale geneeskundige commissies opgedragen. De samenstelling van de provinciale geneeskundige commissies werd in 1949 aangepast. Zo moeten voorzitter en sekretaris dokters in de geneeskunde zijn, vervolgens komen beoefenaars van para-medische beroepen : verpleegster, tandarts, vroedvrouw. Ook de gezondheidsinspecteurs, de inspecteurs der apotheken en de geneesheren-inspecteurs van medisch sociale werken maken ervan deel uit.

Mede door de verplichte ziekteverzekering die in 1945 ontstond werd het noodzakelijk erkenningsnormen voor de ziekenhuizen op te leggen. Het waren oorspronkelijk de provinciale gezondheidsinspecteurs die met het toezicht werden belast. Een der normen voorzag de medische beheersverantwoordelijkheid in de ziekenhuizen.

Het ministerieel besluit van 26.11.59 handelt over de erkenningsnormen en voorzag dat de directie van het ziekenhuis door een dokter in de geneeskunde zal bijgestaan worden die niet alleen als technisch adviseur dient op te treden maar die tegenover de directie verantwoordelijk is voor de technische werking van het ziekenhis, voor de veiligheidsmaatregelen van het personeel en de zieken, voor de toepassing van de regels van de plichtenleer en voor de wettelijke of reglementaire voorschriften.

Deze wettelijk vastgelegde medische beheersverantwoordelijkheid van het ziekenhuis was reeds ten jare 1874 vastgelegd voor de gesloten psychiatrische inrichtingen.

Met het ontstaan van de wet op de ziekenhuizen in 1963 (wet Custers) kregen we in het ministerie voor volksgezondheid een vernieuwde centrale dienst die zich opnieuw buigt over deze problemen o.a. in de ziekenhuisraad en in de commissie geneesheren-ziekenhuiseigenaars.

Menselijke arbeid in het ziekenhuiswezen.

De centrale directie houdt zich natuurlijk ook hiermee bezig.

Een ziekenhuiswezen dat goed functioneert beschikt over voldoende personeelsleden voorzien van de nodige kwalificaties en beschermd door geschikte arbeidsvoorwaarden. We beschikken niet over de nodige statistieken om de reële bestaande toestanden te schetsen. In verband met de kwalificaties en arbeisvoorwaarden staan we bij ons voor een fundamentele verscheidenheid in de **sociale statuten.** In de ziekenhuizen, eigendom van openbare besturen, van commissies van openbare onderstand, geniet het lekenpersoneel van het statuut van ambtenaren in openbare dienst. Voor de ziekenhuizen

uit de privé-sektor worden de arbeidsvoorwaarden principieel geregeld bij beslissing van een nationale paritaire commissie, zoals we deze aantreffen voor industriële sektoren.

Voor zover ziekenhuizen, meestal eigendom van religieuze congregaties, bediend worden door werkelijke leden van religieuze congregaties kan men niet spreken van een statuut voor ambtenaren in openbare dienst, en evenmin van een arbeiders- en bediendencontract zoals in de privé-sektor.

Volledigheidshalve moeten we wijzen op het Concordaat Rome-Napoleon dat in België nog van kracht is en zijn gevolgen heeft voor het religieus personeel dat in het ziekenhuiswezen is ingeschakeld.

Kapitaal en financiële transacties in het ziekenhuiswezen.

Het ontgaat ons niet dat ook hier het medisch recht een coördinerende taak te vervullen heeft.

Ook deze taak is niet nieuw. In de wet van 1807, die een nieuw burgerlijk wetboek afkondigt, luidt art. 909 :

« de doctoren in de geneeskunde of in de heelkunde, de officieren van gezondheid en de apothekers die een persoon hebben behandeld gedurende de ziekte waaraan hij overleden is, kunnen geen voordeel trekken uit de beschikkingen onder de levenden of bij testament die hij, in de loop van die ziekte, te hunnen gunste mocht gemaakt hebben ».

Eigendom, kapitaal en financiële transacties kunnen in drie verschillende kategoriën geklasseerd worden naargelang de wijze waarop zij door het Recht gekwalificeerd worden en naargelang de financiële consequenties die eruit voortvloeien.

1. Als eerste kategorie komen de ziekenhuizen, eigendom van natuurlijke personen en feitelijke verenigingen. Hun financiële transacties vallen onder de volwaardige controle der directe belastingen. Geen 10 % van het totaal der Belgische ziekenhuisbedden behoort nog tot deze zuivere privé-sektor.

2. Voor de tweede kategorie heeft de eigendom het juridisch statuut van « vereniging zonder winstoogmerken ». Dit juridisch statuut is financieel voordelig omdat het de eigenaar en de financiële transacties ontslaat van de controle der directe belastingen.

   Ruim de helft van het totaal der Belgische ziekenhuisbedden geniet van dit gunstig statuut : nauwelijks 3 % zijn eigendom van ziekenfondsen, en een ruim 40 % eigendom van religieuze congregaties.

3. Als derde groep hebben we de openbare ziekenhuizen van de commissies van openbare onderstand. Zij genieten van een autonoom publiekrechterlijk statuut. Zij vallen ook niet onder de klassieke controle van de direkte belastingen. Doch daarenboven was het mogelijk hun deficiet door de gemeenschap te laten dragen.

Geachte toehoorders, het zal wel niemand ontgaan dat de verschillende statuten voor de menselijke arbeid en de verschillende beordeling van eigendom en financiële transacties, het Medisch Recht voor een coördinerende taak stellen opdat de geneesheer in volle vrijheid en onafhankelijkheid zijn zieke kunnen bijstaan.